

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Kateřiny Hejnové
“ Praxe orgánů sociálně právní ochrany dětí
při řešení rodičovských sporů”
předkládané v roce 2019 na Katedře sociologie FF UK

I. Stručná charakteristika práce

Práce se zaměřuje především na praxi pracovníků OSPOD při obecních úřadech obcí s rozšířenou působností v České republice při řešení rodičovských sporů jako na zvlášť komplikovanou oblast sociální práce, přinášející obtížně řešitelná dilemata výkonu práce těchto pracovníků. Studie si klade za cíl popsat specifické rysy agendy výkonu agendy rodičovských sporů na OSPOD a analyzovat, jak sociální pracovníce a pracovníci OSPOD na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností přistupují k řešení rodičovských sporů. Vytváří typologii přístupů a typů praxe sociálních pracovníků a pracovníků na OSPOD při řešení rodičovských sporů a snaží se ukázat na faktory, které různou praxi determinují.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Autorka je zřejmě s tématem práce teoreticky i prakticky dobře obeznámena, dobře zná českou a zahraniční odbornou literaturu ke sledované problematice a dokáže se touto literaturou inspirovat. Prokázala velmi dobrou znalost praxe ve zkoumané oblasti a dobrý přehled a orientaci v odborné literatuře.

V práci je věnován velký prostor představení domácí a zahraniční literatury a právního a organizačního rámce českého systému sociálně právní ochrany dětí při řešení rodičovských konfliktů. Tato část práce přináší zajímavou, zasvěcenou, a svým způsobem novou, syntézu různých aspektů výkonu složité a komplexní sociální práce v této oblasti.

Naproti tomu vlastní empirické šetření, jakkoliv věcně navazuje na teoretickou a koncepční část disertační práce a autorka v něm kombinuje různé, kvalitativní a kvantitativní metody, je autorkou méně dobře zvládnuté.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace.

Práce jako celek je smysluplně strukturována s ohledem na autorkou stanovené cíle. Otázkou jsou ovšem proporce jednotlivých částí a kapitol práce. U disertační práce bych si představovala větší podíl vlastního šetření a zejména jeho metodologicky a interpretačně kvalitnější zpracování, aby závěry byly prokazatelněji podloženy.

Autorka vychází z relevantních teoretických konceptů. První část, nazvaná teoretická, obsahuje přehled bohaté odborné literatury, vesměs analyzované a vyhodnocené v intencích autorkou vymezeného cíle práce „příspěť k rozvoji kriticky reflexivní praxe...” (s. 11). Velký podíl v této části tvoří také popisy systému OSPOD a konkrétních metodických návodů a praktik. Obě zmíněné části, jakkoliv jsou skutečně zasvěcené, jsou bohužel místy příliš podrobné a ve vztahu k cíli práce v tomto pojetí ne úplně účelové (cca 50 stran). Přispívají, podle mého názoru, k přílišné, ne vždy odůvodněné, rozvláčnosti textu, v němž pak zanikají stěžejní argumenty.

Ve vlastním empirickém šetření se autorka zaměřuje na potvrzení celkem jednoduchých hypotéz, založených na hlavních poznatcích shromážděných při studiu odborné literatury. Je zde rozpor mezi komplikovaností (autorkou popsanou) zkoumaného jevu a poměrně jednoduchými metodickými postupy (např. ve fázi operacionalizace či prezentace výpočtů), třebaže základní metodologický záměr – kombinace více metod - je opodstatněný a relevantní tématu.

2. Formální úroveň práce

Po formální stránce je práce jako celek zpracovaná na standardní, kvalitní úrovni. Je psána kultivovaným stylem. Jsou dodržovány citační normy apod.

Připomínky nicméně mám k celkovému pojetí textu. Obsahuje pasáže, které považuji za zbytné nebo neopodstatněně „nabobtnalé“, např.: příliš podrobné reprodukce a citace použitých zdrojů (např. v kapitole 2), v empirické kapitole jsou zbytné obecné popisy a zdůvodňování použitých metod (na s. 98 aj.).

Text také zatěžuje to, že některá zjištění se opakují vícekrát (např. „specifické rysy agendy rodičovských sporů“ se doslova opakují na str. 103, 122 a 153 navzdory různému kontextu z hlediska stupně zobecnění poznatků). Dále např. popis typů přístupů pracovníků OSPOD je místy doslovný na stranách 119-121 a na stranách 123-124. Podobně některá zjištění z literatury, uváděná v úvodních částech, jsou opět velmi podobně citovaná u vlastních autorčiných zjištění. Srovnání vlastních zjištění s odbornou literaturou je žádoucí a přínosné, autorka však někde volí formu, která zatěžuje čtení a snižuje přehlednost textu. Příkladem za mnohé může být uvádění názorů O'Sullivanova na stranách 71 a 125, ale problémem je častý výskyt podobného opakování.

Nelze nepoznamenat, že ač to téma práce příliš nevyžaduje, jistě by čtivost textu a přehlednost informací posílilo použití vhodných prezentačních prvků jako např. diagramů, více tabulek či přidání grafů (především v empirické části v kapitole 8, ale i dalších).

Konkrétní připomínky:

- na několika místech věty nedávají smysl, protože zřejmě při změně textu na počítači zůstaly zbytky původního textu (např. s. 107, 2. odst.).
- je nezvyklé dávat názvy tabulek pod tabulkami.

3. Práce s prameny či s materiálem

Autorka pracuje s bohatými zdroji především analytických pramenů, méně se statistickými, což odpovídá tématu práce. Místy však prameny cituje a reprodukuje neúčelně do přílišných detailů, což snižuje přehlednost textu a zvyšuje jeho popisnost, vede k zamlžení podstatných informací, příp. k opakování shodných poznatků.

Pro vlastní sběr dat autorka zvolila vhodnou kombinaci metod – kvalitativních a kvantitativních. Kvalita a interpretace jednotlivých metod je však různá, což snižuje přínos tohoto postupu.

Cílem empirické části podle autorky bylo „přispět k porozumění praxe OSPOD při řešení rodičovských sporů a představit výsledky výzkumné studie, na jejímž základě byly identifikovány tři převládající typy praxe sociálních pracovníků a pracovníků na OSPOD při obecních úřadech obcí s rozšířenou působností při řešení rodičovských sporů“ (s. 96).

Kladně hodnotím první – kvalitativní - fázi vlastního šetření, provedenou formou polostandardizovaných rozhovorů. Tento postup vede k rozšíření obvyklé typologie přístupů

pracovník OSPOD k práci s rodinami v krizi.

Avšak druhá fáze – dotazníkové šetření – má řadu nejasných či problémových aspektů. Kladené otázky jsou vesměs relevantní dílčí výzkumné otázky, formulované na začátku kapitoly 8.4. Nicméně interpretace a prezentace dat v části 8.4 je jednoduše popisná, bez použití tabulek či grafů nepřehledná. Analytickou hodnotu by zvýšilo i nějaké základní třídění druhého stupně, resp. by tu měla být zmínka, proč není uděláno, jestli třeba zajímavé difference zjištěny nebyly.

Kapitole 8.4.5 moc nerozumím. Vypadá to, že autorka hledá podmíněnost rozhodnutí o svěřením dítěte do výhradní nebo střídavé péče genderovými postoji, které však měří odpověďmi na jednu otázku, aniž by to bylo zdůvodněno, vč. volby právě tohoto dotazu. Navíc prezentované důvody rozhodnutí respondentek s genderovými postoji asi moc nesouvisejí.

Základní problém empirické části vidím v tom, co autorka píše na s. 136-137. Na jedné straně připomíná obtíže měření defenzivní praxe, mj. cituje řadu autorů upozorňujících, že „měření uvedených způsobů jednání dále komplikuje skutečnost, že jsou závislé na řešení konkrétních případů a nelze je oddělit od kontextu, ve kterém probíhají“ a sama dále píše, že „dotazníkové šetření postojů a chování, je pro výzkum jednání v konkrétních případech naprosto nevhodná; pro takové hodnocení je nutné použít zcela jinou metodu, např. analýzu spisové dokumentace. Z uvedených důvodů byl koncept defenzivní praxe operacionalizován pouze jeho hlavním projevem, tedy silným důrazem na naplňování požadavků daných předpisy.“ (s. 137) Toto autorčino nedostatečně odůvodněné rozhodnutí ale znamená operacionalizaci pouze jednou otázkou – (ne)souhlasem na 4-stupňové škále s výrokem „*Hlavním úkolem pracovníka OSPOD je naplňovat požadavky dané předpisy.*“ (s. 136-137) To považuji za velmi silné zjednodušení, což zpochybňuje validitu následné analýzy. Navíc kladně odpovídá 69 % respondentů (s. 140). Myslím, že toto zjednodušení je i důvodem nepotvrzení některých hypotéz. Postrádám i jasnější prezentaci regresní analýzy.

Určité pochybnosti vyvolává i postup v třetí fázi vlastního šetření autorky. Zejména se nabízí otázka, zda je k ověření hypotézy formulované v části 9.1 dostatečná jedna případová studie. Autorka pro ni vybrala pracovníci OSPOD s „nejsilnějšími atributy defenzivní praxe“ (s. 148). Shrnutí v kapitole 9.5 se nezdá být dost podložené. Zdá se, že by byla vhodná např. komparace s pracovníci s naopak podprůměrnou inklinací k defenzivní praxi.

4. Vlastní přínos

Autorka prokázala dobrou orientaci v primárních a sekundárních pramenech a schopnost jejich syntézy a analýzy. Výsledky takové analýzy se snaží přímo využít ve vlastním šetření, ve kterém se na nastudované poznatky a koncepty důsledně odvolává.

Samotné šetření koncipuje na principu kombinace metod, což lze pochválit, nicméně ne úplně dostatečně využívá potenciálu tohoto přístupu, jak bylo zmíněno výše.

Dochází tak sice k vlastním poznatkům, které při konfrontaci s odbornou literaturou ukazují na částečně nové aspekty sledované problematiky, nicméně vzhledem k výše zmíněným problematickým místům v empirické části lze tyto poznatky vnímat pouze jako hypotetické. Potřebují další ověření na základě propracovanější metodiky.

Z empirické části předložené práce považuji za nejzajímavější snahu vytvořit typologii praxe pracovníků/pracovník OSPOD řešících rodičovské spory, zpracovanou na základě empirického ověření typologií prezentovaných v české a zahraniční literatuře.

Dílejší připomínky:

- Ačkoliv v přehledu zahraniční praxe je uváděna Cochemská praxe a další přístupy, v empirické části se autorka touto metodou nezabývá (neptá se na znalosti, zkušenosti či hodnocení této metody dotazovanými pracovníky OSPOD). Lze přitom předpokládat, že u pracovníků OSPOD, kteří její prvky uplatňují, by autorka našla méně rezignace, více participace klientů atd.
- Při interpretaci kvalitativní části metodou polostandardizovaných rozhovorů autorka vytváří zajímavé a smysluplné kategorie, přesto mi není jasný význam či obsah jedné z nich, a to „stereotypní vnímání pracovníce v rodičovských sporech“ (s. 109). Není příliš jasně vysvětlena a zdá se mi tak být dost subjektivním hodnocením. Některé kategorie jsou popsány „jako takové“, některé už vyhodnocovány podle délky praxe pracovníc, což není vysvětleno – zdá se to být náhodné, nebo to má důvod?

IV. Dotazy k obhajobě

- Na str. 112 je uveden zajímavý poznatek, který, myslím, není dále uváděn do nějakých souvislostí: „Pracovnice zmiňují, že se k nim nálezy Ústavního soudu i metodiky krajských úřadů a MPSV většinou dostávají, ale ony je nechtou, případně jim vůbec nevěnují pozornost. Často nejsou podle nich aplikovatelné v praxi a neřeší individuální okolnosti jednotlivých případů, nebo si vzájemně odporují. To pracovníce od jejich studia silně demotivuje a raději se řídí zkušenostmi kolegů.“ Myslí si autorka, že jde o „neprofesionální“ přístup pracovníc OSPOD, nebo o neodpovídající kvalitu či obsah zmíněných materiálů?
- Autorka píše v kapitole 3.1.5 o příkladu dobré praxe OSPOD ÚMČ Praha 8. Mohla by blíže specifikovat, v čem se práce tamních pracovníků OSPOD liší jak od jiných úřadů aplikujících Cochemskou praxi, tak od „běžné“ praxe českých OSPOD při řešení rodičovských konfliktů?

V. Závěr

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě. Vzhledem k uvedeným připomínkám nenavrhuji žádnou klasifikaci a nechávám konečné rozhodnutí na komisi.

1. 11. 2019

PhDr. Věra Kuchařová, CSc.